

prof. dr hab. Dariusz Łukasiewicz
Wydział Filozofii UKW,
Katedra Logiki i Ontologii
dlukas@ukw.edu.pl

Opinia na temat wniosku dra Mariusza Tabaczka OP dotyczącego uzyskania stopnia naukowego doktora habilitowanego w dyscyplinie filozofia na podstawie osiągnięcia naukowego „Arystotelesowsko-tomistyczna interpretacja teorii ewolucji - W oparciu o klasyczne rozumienie przyczynowości oraz klasyczną koncepcję działania Boga w świecie” oraz pozostałego dorobku naukowego, pracy dydaktycznej i organizacyjnej

1. Sylwetka Habilitanta

Dr Mariusz Tabaczek OP uzyskał stopień doktora (PH.D.) w roku 2016 z teologii systematycznej i filozoficznej w Berkeley (USA), a promotorem jego rozprawy pt. „Emergence and Divine Action: Exploring the Dispositional View of Causation as a New Philosophical Foundation” był Michael Dodds OP. Habilitant posiada również tytuł magistra teologii uzyskany w roku 2008 na podstawie rozprawy magisterskiej napisanej pod kierunkiem Mateusza Przanowskiego OP zatytułowanej: „Panenteistyczna koncepcja relacji Boga do świata w pismach Arthura Peacocke’a. Próba krytycznej analizy”. Tytuł ten Habilitant uzyskał w Kolegium Filozoficzno-Teologicznym oo. Dominikanów w Krakowie. Poza tym jeszcze legitymuje się on stopniem Licencjatu Kościelnego, uzyskanym w roku 2010 na podstawie rozprawy magisterskiej na Wydziale Teologicznym UAM w Poznaniu. Można więc powiedzieć, że jego edukacja w zakresie filozofii i teologii była dwuetapowa. Rozpoczęła się w Polsce a rozwijała na poziomie doktorskim, podczas kilkuletniego pobytu w USA. W latach 2016-2017 dr Tabaczek odbył staż zagraniczny w ramach rocznego stypendium w Notre Dame Institute for Advanced Studies (NDIAS) w University of Notre Dame w South Bend. Pełnił i dotąd pełni różne ważne funkcje w strukturach akademickich i instytucjach badawczych. W latach 2017- 2020 był dyrektorem Studium Dominicanum w Warszawie. Obecnie jest zatrudniony na stanowisku profesora w Papieskim Uniwersytecie Świętego Tomasza z Akwinu w Rzymie. Jest uczestnikiem grantu The Thomistic Evolution. Jest autorem dwóch monografii: *Emergence. Towards a New Metaphysics and Philosophy of Science* (University of Notre Dame, 2019) oraz *Divine Action and Emergence. An Alternative to Panentheism* (University of Notre Dame, 2021) oraz ponad 20 artykułów, kilku recenzji, i innych prac (opracowań haseł dotyczących emergencji), głównie w języku angielskim ale też polskim, publikowanych w prestiżowych czasopismach polskich i zagranicznych. Artykuły są ściśle związane z

problematyką monografii, stąd jako podstawę osiągnięcia naukowego Habilitant podał właśnie cykl artykułów i wybrane fragmenty obu wspomnianych monografii. Całokształt dorobku naukowego Habilitanta jest spójny, skoncentrowany wokół podstawowych zagadnień filozoficznych, ale ma też wyraźne znamiona interdyscyplinarności. Uwzględnione są bowiem w pracach Habilitanta problemy współczesnej biologii, fizyki kwantowej czy w najnowszych, jeszcze niepublikowanych, ale dostępnych do oceny, pracach, kosmologii.

2. Ocena osiągnięcia naukowego „Arystotelesowsko-tomistyczna interpretacja teorii ewolucji - W oparciu o klasyczne rozumienie przyczynowości oraz klasyczną koncepcję działania Boga w świecie”

Habilitant proponuje oryginalny na gruncie tomistycznym model relacji przyczynowej pomiędzy stwórcą i stworzeniem, w szczególności w kontekście, by tak powiedzieć, przyczynowości ewolucyjnej. Kluczowe są tu rozróżnienia przyczynowości transcendentnej i immanentnej (porządku transcendentnego i immanentnego) oraz pojęcie stworzenia. Boski akt stwórczy nie obejmuje ewolucji, czyli nie jest tak, że Bóg stwarza przez ewolucję nowe gatunki. Ewolucja gatunków jest procesem polegającym na, mówiąc bardzo ogólnie, różnego typu zmianach zachodzących w już stworzonym bycie (świecie). Habilitant odrzuca pojęcie ciągłego stwarzania jako mylące, ponieważ w jego przekonaniu mogłoby ono prowadzić właśnie do błędnej koncepcji stwarzania przez ewolucję. Notabene sam Habilitant taką koncepcję przez pewien czas głosił, ale jak podkreśla w swoich pracach i w autoreferacie odrzucił ją jako błędną i niezgodną z nauczaniem Tomasza z Akwinu. Zmiana poglądów na podstawie namysłu i jako wynik opracowania bardziej adekwatnej koncepcji świadczy o dojrzałości badawczej. W swoim finalnym modelu „współpracy” kauzalnej pomiędzy stwórcą a stworzeniem (II:6), powstawanie nowych gatunków jest wynikiem działania przyczynowości transcendentnej i immanentnej. W systemie pojęciowym hylemorfizmu, z materii pierwszej (stworzonej ex nihilo przez Boga) „edukowane”, czyli wydobywane są formy substancjalne wszystkich gatunków tkwiące w potencjalności materii pierwszej. Notabene materia pierwsza jest rozumiana jako w zasadzie niegraniczone pole potencjalności (liczba możliwych do wydobycia z niej form nie jest określona), co umożliwia ciągły rozwój i pojawianie się coraz to nowych gatunków. Ewolucja jest twórcza, choć nie jest stwórcza. Istnieją jednak znaczące wyjątki, dusza ludzka, czyli forma substancjalna człowieka nie została wydobyta z materii pierwszej, ale stworzona bezpośrednio przez Boga z niczego. Podobnie zapewne, choć Habilitant o tym nie wspomina, zostały stworzone byty czysto duchowe, o których doktor anielski, jak nazywano Tomasza tyle pisał. Rodzi się tutaj pytanie, czy ten interwencjonizm boski jest uzasadniony.

Naturalista może skonstatować, że proponowane przez Habilitanta stanowisko nie jest zgodne z naukową teorią ewolucji. Zgodnie z tą teorią gatunek ludzki (rodzaj naturalny) i każdy egzemplarz tego gatunek powstał w wyniku naturalnych procesów ewolucyjnych z pewnych niższych form materii zorganizowanej. I jeszcze, gdy weźmie się pod uwagę tomistyczne stanowisko, że bez duszy (formy substancjalnej) ciało ludzkie, nie jest ciałem ludzkim, lecz jakimś nieokreślonym materiałem biologicznym i fizykalnym, to z oczywistością narzuca się wniosek, że istnieją gatunki nie powstałe w wyniku ewolucji, w szczególności gatunek ludzki. Jest tak, ponieważ jeżeli żaden egzemplarz tego gatunku nie może istnieć bez duszy ludzkiej, a dusza ludzka jest stworzona wyłącznie w porządku transcendentnym z niczego przez Boga, to gatunek ludzki nie powstał w wyniku ewolucji. Jest to oczywiście pewna forma ewolucyjnego teizmu, ale teizm nie jest twierdzeniem należącym do teorii ewolucji jako globalnej teorii naukowej. Można się zastanawiać, dlaczego Habilitant przyjął takie właśnie stanowisko. W swoich tekstach stwierdza on, że jest ono zgodne z poglądami Tomasza dotyczącymi pochodzenia duszy ludzkiej i jej natury. Czy zatem rozstrzygającym kryterium (racją) jest tu jedynie zgodność z poglądami Tomasza? Do kwestii tej jeszcze wrócę w dalszej części recenzji. Wydawałoby się, że dusza ludzka jest bytem ontologicznie emergentnym, a nie stworzonym ex nihilo przez Boga, i prawdą byłoby wtedy, że jako forma substancjalna ciała ludzkiego wydobytego z materii pierwszej zarządzały ona odgórnie, zgodnie z koncepcją przyczynowości odgórnej (downward causation: DC) bytami na niższych poziomach organizacji (komórki, poszczególne organy itd.). W tym kontekście również niejasny może być stosunek duszy ludzkiej do mózgu. Wymagałby on dalszego doprecyzowania. Samo pojęcie materii pierwszej wydaje się niekiedy być rozumiane jako zasada potencjalności a niekiedy jako pewien zbiór elementarnych bytów (struktur, cząsteczek, pól kwantowych itd.). Habilitant omawiając koncepcje kosmologiczne stworzenia się świata z nicości (modele Hawkinga, Hartle'a i inne), zauważa trafnie, że pojęcie nicości jest błędnie z metafizycznego punktu widzenia rozumiane przez kosmologów i zaznacza, że mimo wszystko modele stworzenia się świata z nicości mogą służyć jako pewne (przez analogię) przybliżenie, za pomocą pojęć fizyki i kosmologii współczesnej, pojęcia materii pierwszej jako zasady potencjalności. Jest to ciekawa analogia, ale nie pozwala moim zdaniem przynajmniej, na zrozumienie, czym jest materia pierwsza w modelu relacji kauzalnych pomiędzy Bogiem a światem, proponowanym przez dra Mariusza Tabaczka OP.

Zastanawiając się nad naturą materii pierwszej (w ramach arystotelesowskiej teorii czterech przyczyn i w kontekście współczesnej nauki), ciekawą kwestią jest natura i rola matematyki

oraz matematycznych struktur różnego typu. Zrozumiałe jest, że uwaga Habilitanta skupiona jest głównie na biologii, ponieważ filozofia biologii jest jedną z domen jego aktywności badawczej, a nie na matematyce. Wydaje się jednak, gdy dążymy do jakiegoś uzgodnienia nauki z teologią, w tym teorii ewolucji z teologią i filozofią klasyczną, status matematyki jest ważny. Czy np. struktury matematyczne są wydobywane z materii pierwszej, czy też materia pierwsza, wcale nie jest pierwsza w ontologicznej strukturze świata, lecz pierwsza jest matematyczna forma określająca materię pierwszą. Materia pierwsza nie może być chaosem ani kolekcją matematycznie wykluczających się możliwych do wydobywania form substancjalnych. Zrozumiałe jest, że stojąc na stanowisku arystotelesowskim, platonizm musi być odrzucony. Jednakże odrzucenie platonizmu matematycznego rodzi poważne problemy w rozumieniu współczesnej matematyki. Powstaje więc pytanie, czy dążenie do pogodzenia teizmu (wszelkiego teizmu: tomistycznego, klasycznego, otwartego, procesualnego itd.) z nauką, nie powinno objąć pewnej zrewidowanej refleksji na temat statusu obiektów matematycznych. Moja intuicja jest tu taka, że obiekty matematyczne są stworzone przez Boga z niczego i istnieją w sposób opisany przez Platona, ale to jest tylko pewne możliwe stanowisko, choć oczywiście sprzeczne z arystotelizmem.

Ważne jest również pojęcie przypadku i pojawia się ono w rozważaniach nad modelem kauzalnym relacji Boga i świata, zwłaszcza w kontekście teorii ewolucji. Przypadek jest zaliczany przez Habilitanta do porządku przyczynowości immanentnej i odgrywa istotną rolę obok przyczyn wtórnych i instrumentalnych w edukowaniu nowych form substancjalnych z materii pierwszej (czymkolwiek by ona nie była). Ale jak zauważa Habilitant przypadek (zdarzenia przypadkowe), nie jest żadną przyczyną per se, lecz jedynie jest quasi-przyczyną. Być może należałoby doprecyzować pojęcie przypadku, pogłębiając i poszerzając jego rozumienie obecne w pismach Arystotelesa. Czasami Habilitant redukuje pojęcie przypadku do przygodności, a z pewnością przygodność jest zakresowo szerszym pojęciem niż przypadek.

Wymienione wyżej wątpliwości czy pytania nie są w żadnym stopniu wyrazem moich wahań co do wartości merytorycznej dorobku naukowego Habilitanta, a w szczególności wskazanego przez niego głównego osiągnięcia w postępowaniu o nadanie stopnia naukowego doktora habilitowanego. Są one wynikiem inspirującej lektury jego bardzo rzetelnych, skrupulatnych, głębokich i naprawdę stojących na wysokim poziomie naukowym prac. Liczba autorów cytowanych, omawianych: tomistów znanych szeroko, mało znanych, panenteistów, analitycznych filozofów różnych proveniencji, ilość dzieł uwzględnionych w jego badaniach, jest imponująca. Moim zdaniem na szczególne podkreślenie zasługuje objaśnianie założeń i

pojęć metafizyki Arystotelesa oraz Tomasza z Akwinu oparte na źródłowych tekstach i doskonałych opracowaniach współczesnych. Uważam, że przybliżanie przez dra M. Tabaczka współczesnemu czytelnikowi metafizyki Arystotelesa i Tomasza, jest jego odrębnym osiągnięciem zasługującym na wysoką ocenę.

Na osobną ocenę zasługują moim zdaniem analizy Habilitanta dotyczące przyczynowości odgórnej (downward causation: DC), przy założeniu emergencji. W swoich pracach dr Tabacek przedstawił niezwykle skrupulatnie i wnikliwie stan współczesnej dyskusji nad pojęciem emergencji i przyczynowości DC odwołując się do wyników wiodących w tej dyskusji autorów (w tym J. Kima, choć nie tylko). Stwierdziwszy pewne niedoskonałości w proponowanych przez nich koncepcjach emergencji, zauważył, że autorzy zajmujący się emergencją nie dostarczają satysfakcjonującej definicji czy charakterystyki natury DC. Sam więc zaproponował taką charakterystykę odwołując się do teorii hylemorfizmu Arystotelesa i koncepcji przyczyny formalnej.

W tym kontekście możemy powrócić do oceny głównego osiągnięcia, jakim jest model relacji („współpracy”), przyczyny pierwszej (z porządku transcendentnego: Boga) z przyczynami wtórnymi (z porządku immanentnego). Otóż, trzeba podkreślić, że przy przyjętych założeniach metafizyki tomistycznej, model ten przy dalszym uwzględnieniu pojęcia emergencji i przyczynowości odgórnej, wydaje się wewnętrznie spójny. Habilitant stwierdza bowiem wyraźnie (II:6), że przyczyny instrumentalne nie mają wystarczających własnych mocy kauzalnych do wydobycia z materii pierwszej żadnego egzemplarza nowego gatunku. Stąd bezpośredni udział Boga w stworzeniu duszy ludzkiej staje się bardziej zrozumiałą. Zarazem dusza ludzka jako czynnik organizujący niższe poziomy zorganizowanej materii jest przyczyną odgórną faktu, że stają się one powiązane w całość będącą ciałem ludzkim. W ten sposób można dopełnić model współpracy Boga i stworzeń o pojęcie emergencji i przyczynowości typu DC. Oczywiście, poza tym wszystkim jest działanie Boga polegające na udzielaniu istnienia (*esse*) wszelkim bytom przygodnym. Bóg jest więc obecny stale w porządku immanentnym przyczynowości, będąc warunkiem koniecznym (i wystarczającym) jego istnienia. Takie stanowisko pozwala zdaniem Habilitanta uniknąć zarówno groźby okazjonalizmu, jak i groźby deizmu. W sumie dostajemy spójny, moim zdaniem metafizyczny model działania Bożego w świecie w odniesieniu do ewolucji biologicznej gatunków, o której mówi naukowa teoria ewolucji. Jak wspomniałem wyżej pojawiają się wątpliwości, czy model ten jest spójny z teorią ewolucji, ale wątpliwości te, należy powtórzyć, nasuwają się przy założeniu naturalizmu ontologicznego, który sam nie jest częścią tej teorii.

Należy więc skonstatować, że Habilitantowi udało się sformułować ciekawy, oryginalny model działania Bożego w świecie w ramach klasycznej metafizyki Arystotelesa i Tomasza z Akwinu.

Warto podkreślić również, że wszystkie artykuły Habilitanta są niezwykle wyczerpujące, obszerne, poparte bardzo bogatą literaturą, ich styl przypomina sposób pracy Tomasza. Autor skrupulatnie przedstawia stanowiska w danej kwestii, omawia ich zalety i trudności, a w części końcowej często proponuje jakieś własne ich rozstrzygnięcie.

Mając to wszystko na względzie wysoko oceniam wartość wskazanego osiągnięcia naukowego Habilitanta, jak też innych jego prac o charakterze naukowym (niezwykle interesujący i ważny artykuł z roku 2013 opublikowany w czasopiśmie *Zygon*). O tym, że dorobek ten ma znaczącą wartość merytoryczną świadczy również fakt, że prace Habilitanta są publikowane i cytowane w międzynarodowych, niejednokrotnie prestiżowych źródłach.

Konkludując, osiągnięcie naukowe dra Mariusza Tabaczka OP formalnie spełnia (w wysokim stopniu) kryterium nowości naukowej wymagane w procedurze habilitacyjnej.

3. Inne osiągnięcia naukowe

Wspomniałem o tym wyżej w części dotyczącej głównego osiągnięcia, ale uważam, że na wyróżnienie zasługują jego badania nad pojęciem przyczynowości odgórnej przedstawione np. w obu wspomnianych w punkcie pierwszym monografiach dra M. Tabaczka OP.

4. Działalność organizacyjna i dydaktyczna dra Mariusza Tabaczka OP

Nie wchodząc w bardzo dobrze udokumentowane szczegóły działalności organizacyjnej i dydaktycznej Habilitanta, stwierdzam że w mojej opinii jest ona wybitna. Miałem okazję zapoznać się z obecnymi w Internecie wydarzeniami organizowanymi przez Habilitanta (np. w USA) lub jego wystąpieniami na konferencjach międzynarodowych i spotkaniach popularyzujących dialog nauki i religii. Habilitant posiada bogate doświadczenie dydaktyczne zdobywane zarówno w instytucjach naukowych w Polsce, w USA a także we Włoszech (Angelicum w Rzymie). Jego wystąpienia, działalność na arenie krajowej i międzynarodowej dostarczają polskiej nauce, zwłaszcza zaś filozofii powodu do dumy.

5. Konkluzja

Reasumując, uważam, że całokształt dokonań naukowych, dydaktycznych, organizacyjnych oraz współpracy międzynarodowej dra Mariusza Tabaczka OP spełnia

ustawowe wymogi formalne określone w ustawie z 2018 r. „Prawo o Szkolnictwie Wyższym i nauce” (Dz.U. z 2020r. poz. 85 z późn. zm.) upoważniające do nadania doktorowi Mariuszowi Tabaczkowi OP stopnia doktora habilitowanego w dyscyplinie filozofia.

Bydgoszcz 31 lipca 2023 roku

Dariusz Łukasiewicz

